

ОДЕСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ

ЧОРНОБУК Валерій Іванович

УДК 343.151 (477)

**ЗАКОННІСТЬ ТА ОБГРУНТОВАНІСТЬ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ РІШЕНЬ СУДДІ В
ПОРЯДКУ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ У ДОСУДОВИХ СТАДІЯХ КРИМІНАЛЬНОГО
ПРОЦЕСУ**

Спеціальність 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Одеса – 2007

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі кримінального процесу Харківського національного університету внутрішніх справ України.

Науковий керівник кандидат юридичних наук, доцент
КАТКОВА Тетяна Василівна,
Навчально-науковий інститут
права, економіки та соціології
Харківського національного
університету внутрішніх справ,
доцент кафедри кримінального
процесу

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
ШУМИЛО Микола Єгорович,
Університет економіки і права “Крок”,
проректор з наукової роботи;

кандидат юридичних наук, доцент
МАРИНІВ Володимир Іванович,
Національна юридична академія України
імені Ярослава Мудрого, доцент кафедри
кримінального процесу

Захист відбудеться “ ” _____ 2007 р. о “ ” годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.03 Одеської національної юридичної академії за адресою: 65009, м. Одеса, Фонтанська дорога, 23.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Одеської національної юридичної академії за адресою: м. Одеса, вул. Піонерська, 2

Автореферат розісланий “ ” _____ 2007 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Музиченко П.П.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Європейськими стандартами у галузі прав людини визнано, що найбільш ефективно права і свободи громадянина може захистити тільки суд. Конституція України 1996 року закріпила поділ влади на законодавчу, виконавчу та судову, проголосила права і свободи людини найбільшою соціальною цінністю та поклала на судові органи обов'язок забезпечення цих прав і свобод. Незалежність суду, гласність і відкритість його діяльності є надійною гарантією реалізації прав людини у кримінальному процесі.

Самостійною функцією судової влади в Україні після прийняття Конституції стало здійснення судового контролю за прийняттям посадовими особами та органами, що ведуть процес, рішень та проведенням дій, що суттєво обмежують конституційні права особи при розкритті та розслідуванні злочинів. Але діюче кримінально-процесуальне законодавство України лише в загальних рисах регулює діяльність судді щодо здійснення судового контролю. Якщо Конституцією встановлено, що однією з гарантій від зловживання представниками державної влади, які здійснюють розкриття та розслідування злочинів, служить судове рішення, необхідно детально регламентувати процедуру отримання такого рішення та вимоги до якості, якій воно має відповідати.

Проблемам прийняття рішень посадовими особами, що ведуть кримінальний процес, за різних часів присвятили свої наукові розробки відомі юристи XIX ст. Л.Є. Владимиров, А.Ф. Коні та сучасні вчені С.А. Альперт, Ю.П. Аленін, Л.Є. Ароцкер, М.І. Бажанов, Т.В. Варфоломєєва, Н.В. Глінська, Ю.М. Грошевий, А.Я. Дубінський, В.С. Зеленецький, В.З. Лукашевич, П.А. Лупинська, М.М. Михеєнко, О.Р. Михайленко, Ю.В. Манаєв, В.Т. Нор, І.Л. Петрухін, В.М. Савицький, М.С. Строгович, С.Ф. Шумілін та ін.

Після введення до кримінального процесу України нового напрямку діяльності суддів – судового контролю, в юридичній літературі в роботах В.І. Борисова, В.Д. Бринцева, Т.Б. Вільчик, Н.В. Глинської, Ю.М. Грошевого, Л.М. Давиденка та П.М. Каркача, В.С. Зеленецького, О.В. Капліної, Т.В. Каткової, І.М. Коз'якова, О.В. Кондратьєва, Н.В. Куркіна, Л.М. Лобойка, В.Т. Маляренка, В.І. Мариніва, Є.О. Мірошніченка, В.П. Півненка, М.А. Погорецького, Л.В. Черечукиної, О.Г. Шило, М.Є. Шумило, Л.В. Юрченко та ін. висвітлюються окремі питання, що стосуються порядку та форми прийняття суддею рішень про арешт, обшук, продовження строків тримання під вартою, примусову виїмку, зняття інформації з каналів зв'язку, забезпечення безпеки осіб, що беруть участь у кримінальному судочинстві.

Серед робіт цих авторів слід назвати ґрунтовні дисертаційні та монографічні дослідження В.Д. Бринцева, А.Р. Туманянц та Л.В. Черечукиної, присвячені проблемам здійснення судового контролю та судового порядку оскарження до суду процесуальних рішень, що приймаються на

досудовому слідстві. Але ці проблеми було розглянуто ними ще до прийняття 21 червня 2001 р. змін та доповнень до КПК України, які привели у відповідність до вимог Конституції України положення кримінально-процесуального законодавства стосовно здійснення судового контролю у досудових стадіях кримінального процесу.

В Російській Федерації судовому контролю останнім часом присвятили свої кандидатські дисертаційні дослідження В.Н. Галузо, О.В. Ізотова, Н.А. Лопаткіна, М.Є. Пучковська, Н.А. Рябкова, І.Ю. Таричко, О.І. Цоколова, а також докторські дисертаційні дослідження – Н.Н. Ковтун, Н.Г. Муратова та ін. Але в Україні донині відсутні комплексні дослідження всієї багатопланової сукупності проблем, пов'язаних із розглядом суддею звернень органів досудового розслідування про прийняття рішень, які суттєво обмежують конституційні права громадян, та скарг учасників процесу на дії та постанови посадових осіб та органів, що ведуть процес, винесенням суддею законного і обґрунтованого рішення із цих питань. Це обумовило актуальність теми дослідження і необхідність теоретичної розробки зазначених питань. Внесення пропозицій до нового КПК України та конкретних рекомендацій прикладного характеру має сприяти удосконаленню діяльності правозастосовчих органів, критичному осмисленню існуючої слідчо-судової практики і здійсненню кримінально-процесуальної діяльності із захисту прав та законних інтересів громадян при розслідуванні злочинів.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до плану проведення наукових досліджень кафедри кримінального процесу Харківського національного університету внутрішніх справ. Тема дисертаційного дослідження відповідає тематиці п. 1.1 Пріоритетних напрямків фундаментальних та прикладних наукових досліджень навчальних закладів і науково-дослідних установ МВС України на період 2002–2005 рр., затверджених наказом МВС України № 635 від 30.06.2002 р., а також п. 6.6 Головних напрямків наукових досліджень Національного університету внутрішніх справ на 2001–2005 рр. (протокол № 3 від 23.03.2001р., схвалений вченою радою НУВС).

Мета і задачі дослідження. Мета дослідження полягає в тому, щоб на основі вивчення чинного законодавства і практики його застосування органами досудового розслідування і суддями, узагальнення основних положень праць науковців здійснити всебічний і комплексний аналіз найбільш актуальних і важливих проблем судового контролю у досудових стадіях кримінального процесу, визначення ознак рішень судді, які обмежують конституційні права громадян при розслідуванні злочинів, та рішень судді щодо розгляду скарг учасників процесу на дії та постанови посадових осіб та органів, що ведуть процес у стадії порушення кримінальної справи та досудового розслідування.

Для досягнення поставленої мети вирішувалися такі основні задачі:

на основі історико-порівняльного аналізу становлення та розвитку інституту судового контролю за досудовим розслідуванням визначити сутність та зміст судового контролю за прийняттям рішень у досудових стадіях кримінального процесу;

охарактеризувати рішення органів досудового слідства, які є об'єктом судового контролю;

визначити правову природу, класифікацію рішень судді у досудових стадіях кримінального процесу та розробити механізм їх прийняття;

визначити правові якості та порядок прийняття процесуальних рішень суддею за поданням слідчого і прокурора;

надати характеристику рішень судді, які приймаються по скаргах учасників процесу при розслідуванні злочинів;

визначити основні напрямки удосконалення чинного кримінально-процесуального законодавства та практики його застосування у галузі здійснення судового контролю за рішеннями та діями органів розслідування.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які виникають у сфері кримінального процесу у зв'язку зі здійсненням суддею повноважень судового контролю.

Предметом дослідження є процесуальні рішення судді у досудовому провадженні і правові норми, які регулюють їх прийняття, порядок звернення органу дізнання, слідчого і прокурора до суду з клопотанням про прийняття рішень, що суттєво обмежують конституційні права громадян, а також порядок оскарження до суду учасниками процесу рішень і дій органів розслідування.

Методи дослідження. Застосування методів обумовлюється системним підходом, що дає можливість досліджувати проблеми у єдності їх юридичної форми і соціального змісту. Для досягнення поставленої мети та наукової об'єктивності результатів дослідження обрано діалектичний підхід наукового пізнання та комплекс сучасних загальнонаукових та соціальних методів, що застосовуються в юридичній науці. Так, формально-логічний метод застосовувався для визначення поняття сутності судового контролю; історико-правовий метод використовувався для дослідження історичних форм і розвитку судового контролю; метод юридичного аналізу – для визначення поняття та якостей рішень посадових осіб та органів, що ведуть процес; за допомогою порівняльно-правового методу було досліджено норми вітчизняного законодавства і правові норми інших держав у сфері здійснення окремих видів судового контролю. Метод опитування та статистичного аналізу емпіричного матеріалу використовувався для визначення пріоритетних форм здійснення судового контролю та прийняття суддею рішень із конкретних питань.

Науково-теоретичну базу дослідження становили наукові праці з філософії, теорії держави і права, історії, логіки, криміналістики, судової психології, загальної психології, конституційного права, кримінального та кримінально-процесуального права.

Нормативною основою дослідження є Конституція України, чинні законодавчі та нормативно-правові акти України, які регламентують діяльність органів досудового слідства і суддів.

У процесі дослідження вивчалися закони і підзаконні нормативні акти, які безпосередньо регулюють діяльність правоохоронних органів (накази, рішення колегій, вказівки), постанови Пленуму Верховного Суду України, аналітичні матеріали, статистичні довідки, що стосуються досліджуваної проблематики. З окремих питань використовувалися законодавства інших країн (Росії, Білорусі, Киргизстану, Латвії, Молдови, Німеччини, Франції, США, Великої Британії, Данії, Швеції, Фінляндії) та ряд міжнародно-правових актів, які стосуються судового захисту прав людини. Автор дослідження звертався також до актуальної політико-правової публіцистики, на сторінках якої дискутується багато питань, пов'язаних із доцільністю та ефективністю введення в Україні інституту судового контролю та підвищення якості суддівських рішень.

Достовірність та обґрунтованість висновків автора підтверджується емпіричними даними, отриманими в процесі вивчення правової статистики, матеріалів 225 кримінальних справ та судових проваджень, анкетування 85 слідчих, 77 прокурорів, 95 суддів та власним досвідом роботи на посадах слідчого упродовж 5 років, адвоката – 4 років, судді – 6 років.

Такий підхід дав можливість авторові з урахуванням потреб науки і практики обґрунтувати свої висновки і надати пропозиції щодо вдосконалення норм кримінально-процесуального законодавства, які забезпечать прийняття суддею законних та обґрунтованих рішень в порядку судового контролю у досудових стадіях кримінального процесу.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першим у вітчизняній науці комплексним дослідженням, присвяченим аналізу правової природи та якостей процесуальних рішень судді, які приймаються в порядку судового контролю за рішеннями і діями посадових осіб та органів, що ведуть кримінальний процес; визначенню напрямків такого контролю та його значення для забезпечення конституційних прав громадян при провадженні досудового слідства.

На основі здійсненого дослідження сформульовано низку теоретичних висновків та пропозицій, що мають певну наукову новизну і безпосереднє практичне значення, а саме:

уперше: з метою узгодження кримінально-процесуального законодавства України з європейськими стандартами та законодавствами країн СНД запропоновано передбачити у КПК вичерпний перелік рішень, які приймаються виключно судом у досудовому провадженні, та дій і рішень органів розслідування, які можуть бути оскаржені в суді до закінчення досудового розслідування; а також закріпити у КПК положення про можливість розгляду суддею подання слідчого про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття обвинуваченого або підозрюваного під

варту, з яким не погоджується прокурор, з обов'язковою участю прокурора при розгляді такого подання суддею;

удосконалено: механізм прийняття суддею рішень в порядку судового контролю, який має підвищити гарантії прав учасників процесу і забезпечити реалізацію принципу змагальності при розгляді скарг зацікавлених осіб;

поняття “подання слідчого і прокурора”, шляхом запропонування його процесуальної форми та процесуального порядку звернення із цим поданням до суду;

визначення понять законності та обґрунтованості рішень судді, які приймаються в порядку судового контролю;

набуло подальшого розвитку: положення щодо визначення правової природи та сутності судового контролю; висновок, що судовий контроль здійснюється у стадії порушення кримінальної справи та досудового розслідування у двох напрямках: попереджувальному – прийнятті законних і обґрунтованих рішень за поданнями органів розслідування, які унеможливили б порушення конституційних прав і свобод громадян; і подальшому – перевірки законності дій і рішень, прийнятих органами розслідування, які оскаржені учасниками кримінального процесу, та усуненні допущених помилок;

визначення співвідношення понять обґрунтованості і мотивованості рішень судді та значення внутрішнього переконання судді та чинників, які впливають на формування такого переконання у прийнятті рішень, меж обґрунтування рішення судді в залежності від стадії кримінального процесу та приводів їх прийняття;

пропозиція закріплення у КПК поняття такого виду доказів, як “протоколи з відповідними додатками, складеними за результатами оперативно-розшукових заходів”, оскільки при прийнятті рішення про обшук судді найчастіше спираються саме на такі протоколи. Тому запропоновано у КПК передбачити їх вичерпний перелік та вимоги, яким вони мають відповідати;

положення про необхідність передбачити у КПК процесуальний порядок прийняття рішення про застосування запобіжного заходу у вигляді взяття під варту осіб, які за Конституцією та іншими законами України, мають додаткові гарантії недоторканності;

положення щодо необхідності надання особам, які оскаржують до суду рішення органів досудового розслідування, права знайомитися за їх бажанням з матеріалами, що обґрунтовують оскаржене рішення, і отримувати копії цих постанов;

пропозиції щодо доцільності створення в судах служби досудових питань та введення посади слідчих суддів;

удосконалення правового статусу особи, підозрюваної у скоєнні злочину;

розроблено і направлено до Верховної Ради України пропозиції щодо необхідності врегулювання кримінально-процесуальним законом відповідно до рішення Конституційного суду

від 30.01.2003 р. процедури оскарження до суду постанови про порушення кримінальної справи стосовно певної особи, які були враховані при прийнятті доповнень до КПК України від 14 і 22 грудня 2006 р.

Практичне значення одержаних результатів, викладених в дисертації, полягає в тому, що сформульовані й обґрунтовані у ній висновки, пропозиції і рекомендації можуть бути використані:

у правотворчій діяльності – для вдосконалення положень чинного Кримінально-процесуального кодексу України, при розробці Проекту Кримінально-процесуального кодексу України в частині правового регулювання прийняття рішень суддею в порядку судового контролю;

у сфері науково-дослідної діяльності – основні положення і висновки дисертації можуть бути використані для подальшої розробки процесуальних аспектів інституту судового контролю за досудовим слідством і проблем законності і обґрунтованості процесуальних рішень посадових осіб, що ведуть кримінальний процес;

у правозастосовчій діяльності – використання одержаних результатів і розробок дозволить удосконалити взаємодію між слідчим, прокурором і суддею, підвищити якість та ефективність їх діяльності із прийняття рішень, що суттєво обмежують конституційні права і свободи громадян;

у навчальному процесі – матеріали дисертаційного дослідження можуть використовуватися при викладанні дисципліни “Кримінальний процес”, а також при розробці навчально-методичної літератури.

Апробація результатів дослідження. Основні положення, висновки та рекомендації дисертації доповідалися на міжнародному симпозіумі “Україна і Росія: актуальні проблеми адаптації правових систем” (Одеса, Одеська національна юридична академія, 19 червня 2002 р.); на науково-практичній конференції “Проблеми сучасної юридичної науки в дослідженнях молодих вчених” (Харків, НУВС, 20 червня 2003 р.); на Міжнародному семінарі “Безпека в Причорноморському регіоні: погрози та протидія” (Одеса, Одеська національна юридична академія, 8 квітня 2004 р.).

Публікації. Основні положення та висновки дисертації викладені у шести статтях, п’ять із яких опубліковані у фахових наукових виданнях, перелік яких затверджено ВАК України.

Структура роботи обумовлена метою і задачами дослідження. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, що мають одинадцять підрозділів, висновку, списку використаних джерел (274 найменування) та додатку. Загальний обсяг дисертації складає 211 сторінок, із них основного тексту – 178 сторінок, список використаних джерел – 24 сторінки, додаток – 9 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовується вибір теми, її актуальність і значимість для розвитку науки кримінального процесу та правозастосування, визначаються її зв'язок з науковими планами і програмами, мета і задачі, об'єкт і предмет дослідження, методи дослідження, наукова новизна та практичне значення одержаних результатів, апробація результатів дослідження.

Перший розділ “Загальна характеристика прийняття рішень суддею в порядку судового контролю” складається з чотирьох підрозділів і присвячений визначенню сутності судового контролю у сучасний період реформування кримінально-процесуального законодавства і якостей рішень судді, які приймаються у порядку судового контролю.

У **підрозділі 1.1. “Порівняльно-правовий аналіз розвитку інституту судового контролю у кримінальному процесі”** на основі простежування основних етапів створення і розвитку цього процесуального інституту у вітчизняному і закордонному законодавствах, робиться висновок, що він базується на загальних нормах міжнародного права, закріплених у міжнародних актах з прав людини та в рішеннях Європейського суду з прав людини. Порівняльний аналіз норм кримінально-процесуального права закордонних країн (Великої Британії, Німеччини, Франції, США, Росії та ін.) дозволяє дійти висновку, що основні рішення досудового провадження, які суттєво обмежують основні права людини і громадянина, закріплені у Конституції (право на свободу, особиста недоторканність, недоторканність житла, невтручання в особисте життя), можуть бути обмежені тільки за рішенням суду. Досвід функціонування судового контролю у закордонних країнах, перевірений багаторічною практикою, може бути запозичений при конструюванні відповідних норм нового кримінально-процесуального законодавства України.

У **підрозділі 1.2. “Судовий контроль за прийняттям рішень у досудовому провадженні”** досліджено проблеми сучасного стану судового контролю у досудових стадіях кримінального процесу. Доведено, що процесуальні норми, які регулюють судовий контроль, є самостійним інститутом кримінально-процесуального права України. Ознаками судового контролю є:

регламентована Конституцією та КПК України діяльність суду (судді), сутність якої виражається у здійсненні контрольних функцій за законністю та обґрунтованістю визначених в законі дій і рішень органів досудового розслідування, і яка найчастіше спрямована на врегулювання правового конфлікту між сторонами обвинувачення і захисту;

наявність предмета контролю і меж його розв'язання, які передбачені законом;

ініціатива розв'язання конфлікту виходять не від суду (судді), а від зацікавлених осіб (органу дізнання, слідчого, прокурора), які звертаються до суду з поданням, або учасників процесу, які подають до суду скарги;

результатом судового контролю є загальнообов'язкове, забезпечене силою держави рішення судді у формі постанови.

Підтримана точка зору Ю.М. Грошевого, В.Д. Бринцева та ін. щодо необхідності введення до штату судових органів посади слідчих суддів. Оскільки судовий контроль є інша, допоміжна по відношенню до правосуддя форма здійснення судової влади, то слідчі судді мають скласти окрему гілку судової влади, яка здійснюватиме контроль за законністю та обґрунтованістю дій і рішень органів досудового розслідування, що суттєво обмежують конституційні права громадян. Пропонується закріпити в законі процесуальний статус та повноваження слідчих суддів і створення в судах служби з досудових питань.

Розгляд класифікації рішень судді дозволяє вважати, що за своїм характером і призначенням судовий контроль здійснюється у двох напрямках: попереджувальному і подальшому. Попереджувальний контроль здійснюється за рішеннями органів досудового розслідування до їх реалізації і лише на підставі судового рішення (про взяття особи під варту, про проведення обшуку, про поміщення особи у медичний заклад для проведення судово-психіатричної експертизи тощо). Подальший контроль здійснюється стосовно конкретних реалізованих рішень та дій органів розслідування на підставі скарг осіб, чиї права і законні інтереси зачіпаються такими рішеннями.

Запропоновано, передбачити у КПК вичерпний перелік рішень судді в порядку судового контролю як попереджувального, так і подальшого характеру, узгоджений з міжнародними стандартами і рішеннями Конституційного суду № 3 РП/ 2003 від 30.01.2003 р. До цього переліку слід віднести такі рішення: про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту; про продовження строку тримання під вартою; про продовження строку затримання підозрюваного; про поміщення обвинуваченого в медичний заклад для проведення судово-медичної експертизи; про поміщення неповнолітнього, який не досяг віку притягнення до кримінальної відповідальності, у приймальник-розподільник строком до 30 діб; про огляд місця події у житлі чи іншому володінні особи за відсутності її згоди; про провадження обшуку та виїмки у житлі чи іншому володінні особи; про провадження обшуку особи; про накладання арешту на поштово-телеграфну кореспонденцію та зняття інформації з каналів зв'язку; про усунення захисника від участі у справі; про закриття кримінальної справи за nereабілітуючими обставинами; про провадження виїмки документів та предметів, які вміщують інформацію про вклади та рахунки у банках та кредитних установах; про накладення арешту на майно, включаючи грошові кошти фізичних та юридичних осіб, які знаходяться на рахунках або зберігаються у банках та кредитних установах; про тимчасове відсторонення обвинуваченого від посади; про застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту та передачі під нагляд міліції; про контроль та запис інших розмов; про скасування постанов: про порушення кримінальної справи стосовно

певної особи; про відмову в порушенні кримінальної справи, про закриття кримінальної справи, про зупинення дізнання та досудового слідства; про відмову в застосуванні або скасуванні заходів безпеки.

У підрозділі 1.3. “Рішення органів досудового розслідування як об’єкти судового контролю” досліджена правова природа рішень органу дізнання, слідчого і прокурора, які приймаються у досудовому провадженні.

На підставі аналізу праць М.І. Бажанова, Ю.М. Грошевого, О.Я. Дубинського, П.А. Лупинської Ю.В. Манаєва та ін., що присвячені проблемам соціальної і правової природи кримінально-процесуальних рішень, обговорюються сутність і класифікація рішень органів досудового розслідування, які є об’єктом судового контролю.

Серед них можна виокремити дві групи: 1) рішення органу дізнання, слідчого, погоджені з прокурором або самого прокурора, висловлені у формі подання, з яким вони звернулися до суду; 2) рішення органів розслідування, висловлені у формі постанови.

Доведено, що рішення першої групи, висловлені у формі подання, не мають притаманної для усіх процесуальних рішень ознаки – обов’язковості для виконання іншими посадовими особами й органами. Подання слідчого, органу дізнання, з яким він звертається до прокурора за згодою, а потім до суду – це його рішення з правових питань, що виникли при розслідуванні ним справи, а остаточне рішення, обов’язкове для виконання, приймає суддя після розгляду подання у судовому засіданні.

Розроблено процесуальну форму подання слідчого (органу дізнання), погодженого з прокурором, і наведено пропозиції закріплення її в окремій нормі КПК України.

До другої групи рішень, що є об’єктом судового контролю, виносяться рішення органів розслідування, які висловлені у формі постанови і оскаржені до суду зацікавленими особами у встановленому законом порядку.

У зв’язку з тим, що рішення слідчого про закриття кримінальної справи зі звільненням особи від відповідальності на підставі ст. ст. 7–11-1 КПК має проміжний характер і не має ознаки обов’язковості для виконання, запропоновано висловити його у формі подання, а не постанови.

На підставі аналізу існуючих у процесуальній науці положень, викладених у роботах Н.В. Глинської, О.Я. Дубинського, В.С. Зеленецького, М.І. Кулагіна, Н.Г. Муратової та ін. щодо змісту рішень органів розслідування, які є об’єктом судового контролю, визначено, що це висловлені у письмовій формі правозастосовчі акти, які пов’язані з обмеженням основних конституційних прав учасників процесу. Ці правозастосовчі акти мають відповідати вимогам, визначеним у кримінально-процесуальному законі (законності, обґрунтованості, мотивованості); вимогам, які випливають із принципів кримінального процесу (справедливості, повноти, всебічності, об’єктивності, своєчасності); вимогам, які сформульовані судово-слідчою практикою і

процесуальною наукою (визначеність, грамотність, логічність, послідовність, культура оформлення).

У підрозділі 1.4. **“Правова природа, класифікація та механізм прийняття рішень суддею у досудових стадіях кримінального процесу”** визначена сутність процесуальних рішень судді в залежності від приводів їх виникнення (звернення у формі подання посадових осіб, що ведуть процес або надходження скарги учасників процесу); досліджені етапи прийняття рішень у порядку судового контролю. До першого етапу відносяться збір та оцінка інформації, яка приводить до висновку про наявність чи відсутність обставин і ознак, необхідних для прийняття рішення, до другого – прийняття рішення на підставі внутрішнього переконання і отриманої інформації. Аналіз розроблених Ю.М. Грошевим іще у 1979 р. складових механізму прийняття суддею рішення, як результат пізнання й оцінки суддями певних фактів у їх правовому і моральному розумінні, яким завершується розгляд справи у відповідній стадії процесу дозволить довести, що рішення судді в порядку судового контролю має іншу природу. Це, як правило, проміжне рішення, яке спрямоване на розв’язання певних задач досудового розслідування. Воно обумовлене специфікою стадій досудового провадження, яка має вираження у необхідності прийняття рішення в умовах обмеженості інформації і часу, на підставах фактичних даних, які були отримані не суддею безпосередньо, а іншими суб’єктами доказування, і висловленими у процесуальних актах.

Другий розділ **“Правові якості та порядок прийняття процесуальних рішень суддею за поданням органу дізнання, слідчого і прокурора”** складається із чотирьох підрозділів і присвячений сутності та процедурі прийняття рішень суддею за ініціативою органів розслідування.

У підрозділі 2.1. **“Законність та обґрунтованість рішень судді про обрання запобіжного заходу взяття під варту”** проаналізовано вимоги міжнародних актів з прав людини, Конституції та діючого КПК України, в яких закріплене виключне право суду вирішувати питання про обрання запобіжного заходу взяття під варту. В роботі доведено, що цей найбільш суворий запобіжний захід застосовується частіше, ніж того потребують інтереси суспільства. Інколи це не відповідає не лише вимогам закону, а й здоровому глузду. Підтримується висловлена в літературі вченими В.І. Борисовим, Н.В. Глинською, В.С. Зеленецьким, Є.О. Мирошніченко, В.П. Півненко, В.І. Маринів, О.Г. Шило та ін. точка зору щодо необхідності розширення застосування альтернативних запобіжних заходів і пропонується доповнити КПК такими запобіжними заходами, як передача під нагляд міліції, відсторонення від посади, домашній арешт. Ці запобіжні заходи, як і взяття під варту, мають застосовуватися тільки за постановою судді, оскільки вони суттєво обмежують право особистості на свободу.

Звертається увага на необхідність розв'язання дискусійного питання про можливість ознайомлення підозрюваного, обвинуваченого та їх захисника з матеріалами кримінальної справи, які обґрунтовують необхідність обрання суддею запобіжного заходу – взяття під варту. Доведено, що таке право відповідає міжнародним стандартам у галузі прав людини та принципам змагальності і забезпечення особі права на захист, тому запропоновано закріпити в КПК України положення про те, що обвинувачений, підозрюваний та їхній захисник мають право заявити клопотання і ознайомитись у суді з матеріалами кримінальної справи, які обґрунтовують необхідність обрання запобіжного заходу – взяття під варту.

Наведені пропозиції щодо можливості розгляду суддею подання слідчого про обрання запобіжного заходу взяття під варту, якщо із цим поданням не погодився прокурор. Слідчий – процесуально самостійна і незалежна особа – має право своєчасно обґрунтувати свою точку зору про необхідність взяття особи під варту безпосередньо в суді з обов'язковою участю прокурора, який відмовив у погодженні подання і надання ним своїх письмових заперечень.

Рішення судді про обрання запобіжного заходу – взяття під варту – має бути обґрунтованим доказами, які оцінені суддею при розгляді подання у судовому засіданні. При цьому суддя має перевірити, чи є у справі докази, які вказують на вчинення злочину особою, стосовно якої обирається запобіжний захід, оцінити ці докази кожний окремо і у їх сукупності, визначити їх допустимість та достатність. Визначено, що до обґрунтованості рішення про обрання запобіжного заходу – взяття під варту – слід віднести мотиви судді, з яких він не погодився з доводами сторони захисту, висунутими під час розгляду подання. Обізнаність підозрюваного, обвинуваченого та їх захисника у підставах та мотивах прийняття суддею рішення про взяття під варту дозволить їм належним чином реалізувати своє право на апеляційне оскарження такого рішення.

У *підрозділі 2.2. “Процесуальні вимоги до рішення судді про продовження строку тримання обвинуваченого під вартою”* визначено, що згідно зі статистичними даними Верховного Суду України кожний четвертий заарештований обвинувачений знаходиться під вартою більше ніж два місяця, і строки його подальшого тримання під вартою продовжуються суддями на підставі подання слідчого, погодженого з прокурором.

Тому питання законності та обґрунтованості рішень судді про продовження такого строку має важливе значення у правозастосовчій практиці. Вивчено 199 кримінальних справ, які розслідувалися в різних регіонах України, і по них суддями вирішувалося питання про продовження строку тримання під вартою обвинуваченого. Визначено причини, які обумовили необхідність продовження тримання особи під вартою: 1) необхідність виконання значного об'єму слідчих і процесуальних дій по складних та багатоепізодних справах – 47%; 2) необхідність витребування документів, що характеризують особу – 10%; 3) необхідність проведення судово-психіатричної експертизи – 38%; 5) інші – 5%.

Щоб постанова судді про продовження строку тримання обвинуваченого під вартою відповідала вимогам законності і обґрунтованості, суддя має дотримуватися процедури прийняття рішення. Визначено етапи та механізм прийняття такого рішення, а також питання, які суддя має перевірити і дати відповідну юридичну оцінку, а саме: чи пред'явлено обґрунтоване обвинувачення особі, стосовно якої вирішується питання про продовження строку тримання під вартою, тому що запобіжний захід відповідно до ч. 4 ст. 148 КПК може бути обраний і до підозрюваного; чи зібрані у справі докази, які підтверджують скоєння злочину обвинуваченим, який тримається під вартою; чи є підстави для скасування або зміни запобіжного заходу – взяття під варту; чи є необхідність виконання слідчих та процесуальних дій і дослідження фактів, викладених у поданні слідчого; чи можна дослідити ці факти без продовження строку тримання обвинуваченого під вартою.

Аналіз рішення Європейського суду з прав людини та положення ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основних свобод (1950 р.) дає змогу визначити, що особа, яка утримується під вартою, повинна мати можливість порушувати клопотання через розумні інтервали часу про оспорування свого утримання під вартою у таких випадках, коли після прийняття рішення судом про продовження строку тримання під вартою процесуальні та слідчі дії з обвинуваченим тривалий час не проводяться. Цим положенням запропоновано доповнити КПК України. Доведено, що обвинувачений та його захисник за їх клопотанням мають право ознайомитись із поданням слідчого і постановою судді про продовження строку тримання обвинуваченого під вартою.

У підрозділі 2.3. “Характеристика рішень судді про виконання слідчих дій, які обмежують конституційні права учасників процесу” на підставі аналізу КПК країн СНД, вітчизняного законодавства та зарубіжного досвіду визначено, які слідчі дії мають проводитися за постановою судді, і запропоновано закріпити їх вичерпний перелік в окремій статті КПК, до якого окрім уже існуючих додати: відібрання зразків для експертного дослідження та освідування у разі відсутності згоди особи на проведення таких дій; ексгумація трупа.

Досліджено чинники, що впливають на свідомість судді, який приймає рішення про необхідність проведення слідчої дії: оцінка суддею обґрунтованості підстав проведення слідчої дії, про яке у своєму поданні клопоче слідчий, потребує особливої виваженості, ретельного урахування значного об'єму інформації, частина якої має вірогідний характер, а також обстановку, в який діє слідчий на певному етапі розслідування.

Доведено, що законними можна вважати ті рішення судді про обмеження права на недоторканність житла чи іншого володіння особи, якщо: вони здійснюються на правових засадах; їх цілі відповідні шкоді, яка заподіюється особам, чиє право на недоторканність обмежується; якщо ці обмеження діють певний встановлений законом термін; при застосуванні цих обмежень не

допускається дискримінація за будь-якими ознаками (расовими, релігійними тощо); якщо вони не застосовуються до абсолютно недоторканих осіб, які користуються відповідними імунітетами.

Визначено і проаналізовано, які саме фактичні дані, отримані в результаті оперативно-розшукової діяльності, можна вважати підставами для прийняття рішення про проведення обшуку. Вважається, що рішення про проведення обшуку може бути обґрунтовано тільки тими фактичними даними, які передбачені у ч. 2 ст. 65 КПК, зокрема протоколами з відповідними додатками, складеними уповноваженими органами за результатами оперативно-розшукової діяльності, і пропонується доповнити КПК статтями, які регулювали б порядок проведення таких оперативно-розшукових дій (оперативне спостереження, контроль розмов, оперативна закупівля та ін.).

Досліджено стандарти до закону про перехоплення телефонних розмов, розроблені Європейським судом із прав людини та досвід США і багатьох зарубіжних країн щодо застосування законів про прослуховування телефонних розмов, і доведено, що норми діючого КПК (ст. 187, 187-1) про зняття інформації з каналів зв'язку не повною мірою відповідають цим стандартам, запропоновано порядок прослуховування телефонних розмов виділити в окрему статтю.

У підрозділі 2.4. “Законність та обґрунтованість рішення судді про усунення захисника від участі у справі” розглядаються проблемні питання усунення захисника, коли він є свідком і у зв'язку з цим допитується або підлягає допиту (п. 2 ч. 1 ст. 61 КПК) та коли захисник, зловживаючи своїми повноваженнями перешкоджає встановленню істини, затягує розслідування (ч. 4 ст. 61 КПК). Доведено, що в законі варто зазначити, які саме дії захисника дають підстави для його усунення від участі у справі, тому що межа між законною діяльністю захисника щодо захисту інтересів підзахисного і діями, що затягують розслідування, залежить від того, хто оцінює ситуацію. Тому у ч. 6 ст. 48 КПК України необхідно більш докладно викласти підстави усунення захисника від участі у справі, доповнити її таким: схилення обвинуваченого до відмови від наданих правдивих показань або явки з повинною; ухилення від явки для участі у слідчих діях, коли явка захисника є обов'язковою; схилення обвинуваченого до обмови співучасників; дії щодо незаконного відсторонення слідчого від участі у розслідуванні.

У постанові судді про усунення захисника від участі у справі мають бути викладені фактичні дані, які підтверджують порушення захисником своїх прав і обов'язків. Суддя при розгляді цих фактичних даних має визначитись, які з них підтверджують підстави усунення захисника, оцінити їх у сукупності за своїм внутрішнім переконанням і зробити відповідний аналіз, аргументуючи своє рішення про усунення захисника від участі у справі або про відмову в усуненні захисника з посиланням на аркуші справи і статті закону.

У постанові судді про усунення захисника від участі у справі мають бути наведені беззаперечні підстави, що унеможливають його участь у справі. Якщо ці підстави сумнівні, то, виходячи з принципу презумпції невинуватості, рішення має бути прийнято на користь обвинуваченого та його захисника.

Третій розділ **“Законність та обґрунтованість рішень судді по розгляду скарг учасників процесу у досудовому провадженні”** складається із трьох підрозділів, в яких розглядаються вимоги до рішень судді у стадії порушення кримінальної справи та у стадії досудового розслідування.

У *підрозділі 3.1. “Загальна характеристика рішень судді на дії (бездіяльність) та рішення посадових осіб, що ведуть кримінальний процес”* проаналізовано статистичні дані Верховного Суду України, згідно з якими кількість скарг на дії та рішення органів досудового розслідування щорічно зростає. У 2005 р. судами були задоволені 46% скарг, що надійшли до судів. У роботі наведена класифікація рішень судді по скаргах учасників процесу в залежності від стадії процесу і запропоновано законодавчо закріпити перелік дій та рішень, які не можуть бути оскаржені в порядку судового контролю. До них необхідно віднести такі рішення, як притягнення особи в якості обвинуваченого та направлення справи до суду з обвинувальним висновком. Доведена необхідність передбачення у КПК України можливості оскарження до суду постанови про зупинення дізнання та досудового слідства.

Підрозділ 3.2. “Законність та обґрунтованість рішень судді на стадії порушення кримінальної справи” складається з двох підрозділів.

У *підпідрозділі 3.2.1. “Правові якості рішення судді по скаргах на постанову про відмову в порушенні кримінальної справи”* на підставі аналізу робіт Т.Б. Вільчик, В.Л. Буднікова, В.С. Зеленецького, Л.М. Лобойко, І.Л. Петрухіна, Л.В. Черечукіної, Л.М. Юрченко та ін. і норм діючого КПК України визначено, що процедура оскарження постанови про відмову в порушенні кримінальної справи врегульована недостатньо, що впливає на якість рішень судді по скаргах на ці постанови. Запропоновано закріпити у КПК можливість зацікавлених осіб не тільки отримати копію постанови про відмову в порушенні кримінальної справи, а й ознайомитися з усіма матеріалами, на підставі яких таке рішення прийнято. Це надасть особі, що подає скаргу, аргументовано оспорювати висновки органу дізнання, слідчого, прокурора. У 2005 р. за даними Верховного Суду України було розглянуто судами 6,4 тис. таких скарг, що на 17% більше, ніж у 2004 р. Із них 3 тис. (47 %) було задоволено. Це свідчить про те, що кількість незаконних постанов про відмову в порушенні кримінальних справ, прийнятих органами розслідування, зростає. Визначено вимоги, яким має відповідати постанова судді про скасування постанови про відмову в порушенні кримінальної справи відповідно до підстав, передбачених у ч. 1 ст. 6 КПК. Суддя при розгляді скарги має перевірити, наскільки доводи, наведені органами розслідування, відповідають

дійсності і підтверджені фактичними даними, зібраними в матеріалах дослідчої перевірки. Запропоновано закріпити у КПК вимогу щодо необхідності посилань в описовій частині постанови про відмову в порушенні кримінальної справи на ці факти, аналогічно тому, як це визначено у вимогах до обвинувального висновку, а також визначення підстав для скасування рішення про відмову в порушенні кримінальної справи.

У **підпідрозділі 3.2.2 “Проблемні питання щодо прийняття рішення суддею по скаргах на постанову про порушення кримінальної справи щодо певної особи”** доведена необхідність надання особам, стосовно яких порушена кримінальна справа, можливості негайно, а не впродовж усього строку розслідування, як це передбачено у ч. 4 ст. 236-7 КПК, оскаржити це рішення до суду, оскільки постановою про порушення кримінальної справи щодо певної особи не визначається її процесуальний статус, вона не має права на захист, але стосовно неї може бути застосоване, відповідно до ст. 98-1 КПК, запобіжне обмеження – заборона виїжджати за межі України до закінчення досудового розслідування чи судового розгляду.

Дослідження висловлених в юридичній літературі точок зору, дає змогу вважати, що кримінальна справа має бути порушена за фактом злочину, і тільки в деяких випадках, коли факт вчинення злочину певною особою з безумовною очевидністю підтверджується матеріалами дослідчої перевірки (при затриманні особи під час скоєння злочину або з поличним, при явці особи з повинною) справа може бути порушена щодо певної особи і цій особі має бути наданий статус підозрюваного.

Розгляд питання про законність та обґрунтованість рішення судді по скаргах на постанову про порушення кримінальної справи, робить можливим вважати, що така скарга має бути розглянута негайно після порушення кримінальної справи, і у своїй постанові суддя має оцінити не тільки наявність приводів та підстав для порушення кримінальної справи, але й надати оцінку законності джерел отримання фактичних даних, на підставі яких порушена кримінальна справа.

Підрозділ 3.3. “Правові якості рішень судді по скаргах на дії і рішення посадових осіб у досудовому розслідуванні” складається з трьох підпідрозділів.

У **підпідрозділі 3.3.1. “Законність та обґрунтованість рішення судді щодо оскарженого рішення про затримання підозрюваного”** на підставі аналізу висловлених у роботах І.М. Гуткіна, М.В. Жогіна, Ф.Н. Фаткулліна, В.М. Корнукова, Н.Н. Короткого, Г.М. Хімічевої та інших точок зору щодо сутності та підстав затримання, вивчення слідчо-судової практики, (125 кримінальних справ, по яких проводилося затримання), робиться висновок про необхідність закріплення у КПК процесуального оформлення затримання особи у випадках її фактичного захоплення на місці вчинення злочину або з поличним окремим протоколом, який має складатися до порушення кримінальної справи і відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 94 КПК України буде приводом до її порушення. У такому протоколі має бути вказаний час фактичного захоплення особи, що суттєво впливає на

вирішення суддею питання про законність застосування до особи процесуального затримання. Доведено, що затримання особи у порядку ст. 106, ст. 115, ст. 165-2 КПК України, яке відповідно до ч. 2 ст. 149 УПК є тимчасовим запобіжним заходом, має бути висловлено в формі обґрунтованої постанови органу дізнання, слідчого або прокурора, а в протоколі затримання мають бути зафіксовані обставини цієї дії.

Автором обґрунтовано, що редакція діючої ст. 43-1 КПК, яка передбачає, що підозрюваною є особа, яка затримана за підозрою у вчиненні злочину або особа, до якої застосовано запобіжний захід до притягнення її як обвинуваченої, є недосконалою. З 85 опитаних слідчих та дізнавачів 80 висловились, що питання про затримання особи на 72 години або обрання іншого запобіжного заходу, вони вирішували тільки після допиту особи, стосовно якої в матеріалах кримінальної справи були фактичні дані про скоєння нею злочину. Запропоновано визначити процесуальний статус підозрюваного винесенням відповідної постанови, роз'ясненням процесуальних прав, допиту підозрюваного, а після цього обрання запобіжного заходу (тимчасового затримання або іншого) і пред'явлення обвинувачення у 10-денний строк.

В роботі досліджено, що при розгляді суддею питання про законність та обґрунтованість затримання підозрюваного внутрішнє переконання судді ґрунтується на доказах, що підтверджують винність особи у скоєнні злочину, та доказах, що характеризують особу і підтверджують необхідність застосування до цієї особи затримання. Згідно з ч. 8 ст. 165-2 КПК суддя своєю постановою може продовжити затримання до 10-ти діб для додаткового вивчення даних про особу затриманого. Автором запропоновано надати право підозрюваному і його захиснику оскаржити таке затримання, оскільки незаконне, хоча і тимчасове затримання особи упродовж 10 діб, може завдати суттєвої шкоди здоров'ю затриманого.

У підпідрозділі 3.3.2. “Характеристика рішень судді по скаргах на постанову про відмову в застосуванні заходів безпеки або про їх скасування” досліджено, що, розглядаючи скаргу, суддя має з'ясувати, ким подана скарга, чи має ця особа право на забезпечення безпеки згідно з ч. 2 ст. 52-1 КПК, чи є небезпека (загроза спричинення шкоди життю, здоров'ю, майну, житлу) реальною, чи відповідно до закону були застосовані заходи безпеки, а також, які саме були підстави для скасування заходів безпеки.

Доведено, що перелік підстав для відмови в застосуванні або скасуванні заходів безпеки, закріплений у ч. 2 ст. 52-4 КПК, є вичерпним.

Розглядаючи скаргу, суддя має з'ясувати, чи підтверджується матеріалами справи висловлена в оскаржуваній постанові органу дізнання, слідчого або прокурора наявність або відсутність загрози безпеки особи, переліченої в ч. 2 ст. 52-1 КПК України. З цією метою суддя не тільки ретельно вивчає матеріали кримінальної справи, а й за необхідності заслуховує посадову особу, яка прийняла оскаржене рішення про відмову у прийнятті заходів безпеки або про їх скасування,

прокурора. Запропоновано надати право особі, яка подала скаргу, за її бажанням взяти участь у судовому засіданні при розгляді скарги і відстоювати свої інтереси.

Безпосереднє сприйняття суддею доводів особи, що оскаржує постанову органів розслідування, надасть йому можливість винести законне і обґрунтоване рішення про відмову в застосуванні або скасуванні заходів безпеки.

У підпідрозділі 3.3.3. “Правові якості рішення судді по скаргах на постанову про закриття кримінальної справи” розглянуті проблемні питання, які виникають при оскарженні постанов про закриття кримінальної справи у порядку, передбаченому ст. 213 УПК: за наявності підстав, зазначених у ст. 6 КПК, та при недоведеності участі обвинуваченого у вчиненні злочину.

Обґрунтовано необхідність надання зацікавленим особам, що подають скаргу до суду на постанову про закриття кримінальної справи, права ознайомитись за їх бажанням з усіма матеріалами закритої кримінальної справи, що надасть їм можливість обґрунтувати у скарзі до суду міркування стосовно незгоди з рішенням органів досудового розслідування.

Суддя, розглядаючи у судовому засіданні скаргу на постанову про закриття кримінальної справи, з’ясовує, чи усі вимоги ст. 214 КПК виконані особою, що винесла постанову. Рішення судді про скасування постанови про закриття кримінальної справи або залишення скарги без задоволення має спиратися на докази, зібрані у справі, аналіз яких суддя має викласти у своїй постанові. Цей аналіз доказів суддею здійснюється опосередковано, у межах представленої в матеріалах кримінальної справи доказової інформації.

Запропоновано доповнити ст. 236-6 КПК України підставами для скасування постанови про закриття кримінальної справи:

- 1) якщо постанова про закриття кримінальної справи винесена некомпетентною особою або з порушенням процесуальної форми;
- 2) якщо підстави, за якими закрито кримінальну справу, не спираються на докази, зібрані у справі або зібраних доказів недостатньо;
- 3) якщо є суттєво порушеними норми матеріального і процесуального права;
- 4) якщо у кримінальній справі не виконані обов’язкові вказівки начальника слідчого підрозділу, прокурора або суду.

ВИСНОВКИ

У дослідженні, виконаному на основі аналізу чинного законодавства та правозастосовчої практики, теоретичного осмислення положень, концепцій, точок зору відомих вчених у галузях кримінального процесу, управління, криміналістики, психології, соціології, лінгвістики та інших галузей знань сформульовано пропозиції та рекомендації щодо удосконалення дії судового

контролю у стадіях порушення кримінальної справи та досудового розслідування, підвищення якості й ефективності рішень судді, які забезпечують конституційні права і свободи громадян при провадженні кримінальних справ. Основними висновками цього дослідження є:

ознаками інституту судового контролю є: регламентована Конституцією та КПК України кримінально-процесуальна діяльність суду, сутність якої є контроль за законністю та обґрунтованістю визначених у законі дій та рішень органів досудового розслідування, які суттєво обмежують конституційні права учасників процесу; ця діяльність спрямована на розв'язання правового конфлікту, що виникає між сторонами обвинувачення та захисту на досудових стадіях кримінального процесу;

доведено, що предметом судової перевірки є з'ясування дотримання органами розслідування вимог законності та обґрунтованості рішень, які ними приймаються і які являють собою цілісну систему взаємозалежних та взаємообумовлених ознак і проявів, що підлягають визначенню та оцінці в результаті винесення суддею рішення. Доведено, що ці рішення органів розслідування мають відповідати вимогам законності, своєчасності, правильності, повноти, всебічності, об'єктивності, грамотності, логічності, культури оформлення. Сукупність перелічених ознак в узагальненому вигляді і складає зміст понять законності та обґрунтованості;

наведено додаткові аргументи стосовно того, що процесуальна форма рішень органів досудового розслідування має бути чітко визначена в законі. Стаття 130 КПК України передбачає форму рішення слідчого і прокурора у вигляді постанови, яка є обов'язковою для виконання усіма громадянами, посадовими особами та органами. Рішення, з якими слідчий і прокурор звертаються до суду в порядку судового контролю, мають проміжне значення, тому остаточне рішення приймає суддя, після чого воно набуває обов'язковості виконання. Тому пропонується усі рішення слідчого і прокурора, з якими вони звертаються до суду і які суттєво обмежують права громадян, висловлювати у формі подання, передбачивши кримінально-процесуальним законом його форму;

визначено, що рішення, які приймаються суддею в порядку судового контролю, за їхнім характером і призначенням поділяють на два види судового контролю: попереджувального і подальшого. Попереджувальний контроль за рішенням органів розслідування здійснюється до їх реалізації і лише на підставі судового рішення. Подальший контроль здійснюється стосовно конкретних реалізованих рішень і дій органів розслідування на підставі скарг осіб, чиї інтереси зачіпаються такими рішеннями. Запропоновано, передбачити вичерпний перелік рішень судді в порядку судового контролю як попереджувального, так і подальшого характеру, узгоджений з міжнародними стандартами та рішеннями Конституційного суду № 3 РП/2003 від 30.01.2003 р.;

визначено, що механізм прийняття рішення суддею в порядку судового контролю складається на підставі суддівського пізнання, обумовленого специфікою стадії досудового розслідування, та внутрішнього переконання судді. Ця специфіка має вираження в необхідності прийняття рішень,

як правило, в умовах дефіциту часу, обмеженості інформації та на підставі фактичних даних, які отримані не особисто суддею, а іншими суб'єктами доказування. Тому при перевірці представлених доказів визначається їх допустимість та достатність, і їхня законність залежить від правильної оцінки суддею доказової інформації;

доведено, що для злагодженої роботи судової системи та забезпечення громадянам права судового захисту основних прав і свобод необхідно упорядкувати процедуру вирішення питань судового контролю. Для цього в судах створити службу з досудових питань та передбачити посади слідчих суддів, закріпити їх процесуальний статус. Із цією метою запропоновано внести зміни і доповнення до Закону України “Про судоустрій” та до КПК України;

з метою забезпечення конституційних прав особистості на досудовому слідстві та прийняття суддею законних та обґрунтованих рішень щодо затримання та обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту запропоновано визначити у новому КПК України процесуальний стан підозрюваного, пов'язати виникнення цього учасника процесу не із застосуванням до особи заходів процесуального примусу (затримання або запобіжного заходу), а з фактичними даними, які зібрані у кримінальній справі і можуть бути обґрунтовані і викладені в конкретній постанові про визнання особи підозрюваною, роз'ясненням цій особі процесуальних прав і відображенням у протоколі допиту підозрюваного відношення особи щодо висунутої підозри і пояснення по суті справи та інших обставин, які слідчий врахує при обранні запобіжного заходу або затриманні;

доведено, що законність рішень судді у досудовому провадженні залежить від дотримання належної процедури і підстав прийняття таких рішень, а обґрунтованість має спиратися на конкретні докази, якими суддя мотивує прийняття того чи іншого рішення. Тому в постанові судді обов'язково мають бути посилання на відповідні фактичні дані, зібрані органами розслідування та представлені стороною захисту;

визначено, що інститут судового контролю по оскарженням до суду дій і рішень посадових осіб, що ведуть процес, в кримінальному процесі України, є реалізацією гарантій, передбачених міжнародними актами та ст. 55 Конституції України;

проаналізовано недоліки діючого КПК, які не дозволяють особам, що звернулися по цих питаннях зі скаргами до суду, відстоювати у повному обсязі свої права і законні інтереси. Запропоновано в усіх випадках оскарження до суду перелічених рішень надавати особам, що подали скарги, право ознайомлюватися з матеріалами, на підставі яких прийнято рішення, право одержання ними копій цих рішень, право брати участь у судовому розгляді скарги і отриманні судового рішення та їх апеляційного оскарження.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Чернобук В.И. Судебный контроль за досудебным следствием по уголовно-процессуальному законодательству Украины и России // Актуальні проблеми політики. Зб. наук. праць. – Вип. 15, Одеса: Юрид. л-ра, 2002. – С. 299-302.
2. Чернобук В.І. Законність та обґрунтованість рішення судді про проведення обшуку в житлі чи іншому володінні особи // Вісник Національного університету внутрішніх справ. – 2005. – № 31. – С. 74-78
3. Чернобук В.І. Проблеми оскарження до суду постанови про порушення кримінальної справи щодо певної особи // Науковий вісник юридичної академії міністерства внутрішніх справ: Зб. наук. статей. – Спец. вип. № 1 (23). – Дніпропетровськ, 2005. – С. 123-126.
4. Чернобук В.І. Процесуальна форма подання слідчого про прийняття рішень в порядку судового контролю // Актуальні проблеми політики: Зб. наук. праць. – Вип. 22. – Одеса, 2004. – С. 265-268.
5. Чернобук В.І. Проблемні питання судового контролю за досудовим слідством у справах про міжнародні злочини // Актуальні проблеми політики: Зб. наук. праць. – Вип. 21. – Одеса, 2004. – С. 261-263.

АНОТАЦІЇ

Чернобук В.І. Законність та обґрунтованість процесуальних рішень судді в порядку судового контролю у досудових стадіях кримінального процесу. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза. – Одеська національна юридична академія, Одеса, 2007.

Дисертація є комплексним монографічним дослідженням, в якому розглянуто комплекс актуальних правових, теоретичних та практичних проблем прийняття та обґрунтування процесуальних рішень судді в порядку судового контролю у досудових стадіях кримінального процесу.

В роботі здійснено порівняльно-правовий аналіз виникнення і розвитку інституту судового контролю у кримінальному процесі, визначено його сутність та якості рішень органів досудового розслідування, які є об'єктом судового контролю. Досліджено правову природу, класифікацію та механізм прийняття рішень суддею у досудових стадіях кримінального процесу: стадії порушення кримінальної справи та досудового розслідування. Розглянуто правові якості та порядок прийняття процесуальних рішень суддею за поданням органу дізнання, слідчого і прокурора та

рішень судді по розгляду скарг учасників процесу у досудовому провадженні. Внесено науково обґрунтовані пропозиції, спрямовані на вдосконалення чинного законодавства і розробку нового КПК України.

Ключові слова: судовий контроль, процесуальне рішення, оскарження рішення, законність та обґрунтованість рішення судді, подання, скарга, постанова судді.

Чернобук В.И. Законность и обоснованность процессуальных решений судьи в порядке судебного контроля в досудебных стадиях уголовного процесса. – Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.09 – уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза. – Одесская национальная юридическая академия, Одесса, 2007.

Диссертация является комплексным монографическим исследованием, в котором рассмотрен комплекс актуальных правовых, теоретических и практических проблем принятия и обоснования процессуальных решений судьи в порядке судебного контроля в досудебных стадиях уголовного процесса.

Осуществлен сравнительно-правовой анализ возникновения и развития института судебного контроля в уголовном процессе, раскрыты его сущность, качества решений органов расследования, которые являются объектом судебного контроля, исследованы правовая природа, классификация и механизм принятия судьёй решений в стадиях возбуждения уголовного дела и досудебного расследования. Решения, которые принимаются судьёй в порядке судебного контроля по их характеру и назначению разделяются на два вида судебного контроля – предупредительного и последующего. Предупредительный контроль за решениями органов расследования осуществляется до их реализации и лишь на основе судебного решения. Последующий контроль осуществляется в отношении конкретных реализованных решений и действий органов расследования по жалобам лиц, чьи интересы затрагиваются такими решениями и действиями.

Рассмотрены правовые качества и порядок принятия решений судьи по представлениям органов расследования (о применении меры пресечения взятия под стражу, о продлении срока содержания под стражей, о производстве следственных действий, ограничивающих конституционные права участников процесса, об отстранении защитника от участия в деле), которые принимаются на основании представлений органов расследования, а также решений судьи по жалобам участников процесса (на постановление об отказе в возбуждении уголовного дела и возбуждении уголовного дела в отношении конкретного лица, о задержании лица, об отказе в применении мер безопасности или их отмене, о прекращении уголовного дела).

Обосновано, что процессуальная форма решений органов досудебного расследования должна быть четко определена в законе. Статья 130 УПК Украины предусматривает форму

решения следователя и прокурора в виде постановления, которые являются обязательными для исполнения всеми гражданами, должностными лицами и органами. Решения, с которыми следователь и прокурор обращаются в суд в порядке судебного контроля, имеют промежуточное значение, а окончательное решение принимает судья, после чего оно приобретает обязательность исполнения. Поэтому предлагается все решения следователя и прокурора, с которыми они обращаются в суд и которые существенно ограничивают права граждан, выражать в представлении, форма которого должна быть предусмотрена законом.

Исследован механизм принятия решений в порядке судебного контроля, который образуется на основе судейского познания, обусловленного спецификой досудебного расследования и внутреннего убеждения судьи. Эта специфика выражается в необходимости принятия решений, как правило, в условиях дефицита времени, ограниченности информации и на основе фактических данных, которые получены не лично судьёй, а иными субъектами доказывания. Поэтому при проверке представленных доказательств определяется их допустимость и достаточность.

В диссертационном исследовании обосновано, что законность решений судьи в досудебном производстве зависит от соблюдения соответствующей процедуры и оснований принятия таких решений, а обоснованность должна ссылаться на доказательства, которыми судья мотивирует принятие того или иного решения. Поэтому в постановлении судьи обязательно должны быть ссылки на соответствующие фактические данные, собранные органами расследования и представленные стороной защиты.

Внесены научно обоснованные предложения по усовершенствованию действующего уголовно-процессуального законодательства и разработке нового УПК Украины.

Ключевые слова: судебный контроль, процессуальное решение, обжалование решения, законность и обоснованность решения судьи, представление, жалоба, постановление судьи.

Chernobuk V.I. Legitimacy and exegesis of judge criminal process decisions in the judicial control order at the pre-judicial stages of Criminal Process. – Manuscript.

Thesis for a scientific degree of the candidate of law on speciality 12.00.09 – Criminal Procedure and Criminalistics; Judicial Examination. – Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, 2007

This dissertation represents a monograph-type study of urgent legal complex of theoretical and practical problems of acceptance and exegesis of judge criminal process decisions in the judicial control order at the pre-judicial stages of Criminal Process.

The legal comparative analysis of appearance and development of the judicial control institute in Criminal Procedure is carried out; its essence and quality of law investigate bodies decisions which are

the object of the judicial control are investigated; the legal nature, classification and the mechanism of judge decision acceptance at stages of criminal case excitation and pre-judicial investigation are considered.

The author makes research-based suggestions aimed to improvement of the present legislation and development of the new Ukrainian Criminal Procedure Code.

Key words: judicial control, criminal procedure decisions, to appeal the decision, legitimacy and exegesis of the decision, statement, complaint, provision of judge.